

φωτῆς καὶ πρῶτος πνευματικὸς χειραγωγὸς αὐτῶν καὶ ὁ πρῶτος εἰσηγητὴς τῶν ἑλληνικῶν κλασικῶν σπουδῶν ἐν Ρωσίᾳ.

Ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαήλ ἐδημοσίευσε καὶ πολλὰς ἄλλας μελέτας, ὡς καὶ ὑπερχίλια ἄρθρα ποικίλου περιεχομένου, ἰδίως εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ διευθυνόμενα καὶ ἤδη μνημονευθέντα ἀλεξανδρινὰ περιοδικά, ὡς καὶ τὰ ἐν Ἀθήναις ἐπίσης ὑπ' αὐτοῦ διευθυνόμενα, « Ἐκκλησιαστικὸς Κήρυξ Ἀθηνῶν » (1916 - 1920), « Θεολογία » (1923 - 1939) καὶ « Ἐκκλησία » (1923 - 1939, ἣς ἡ ἔκδοσις ἐπανήρχισε τὸ 1945), ὡς καὶ εἰς τὸ ἱεροσολυμιτικὸν περιοδικὸν « Νέα Σιών ».

Εἰς πάσας τὰς ἐπιστημονικὰς πραγματείας τοῦ κ. Παπαμιχαήλ διαφαίνεται ἡ βαθεῖα γνῶσις καὶ ἡ δέουσα χρησιμοποίησις τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων, τὸ νηφάλιον καὶ ἀντικειμενικὸν τῆς κρίσεως, ὁ ἐπιτυχὴς συνδυασμὸς τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ πνεύματος φιλελευθέρου, ἡ λογοτεχνικὴ διατύπωσις τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεῦνης.

Ἀλλὰ καὶ περὶ καθαρῶς λογοτεχνικὰ ζητήματα ἡσυχολήθη εὐδοκίμως ὁ συνάδελφος, ὁ ὁποῖος καὶ ὡς φοιτητὴς ἐν Πειρουπόλει παρηκολούθησε παραδόσεις τῆς ἱστορίας τῆς ρωσικῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν ξένων λογοτεχνιῶν, καὶ ἔγραψεν εἰδικὰς κριτικὰς λογοτεχνικὰς πραγματείας περὶ Γόρκη καὶ Τολστόη, καὶ εἰς τὸ ἀλεξανδρινὸν περιοδικὸν « Γράμματα » ἐδημοσίευσεν, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον « Γῶγος Ἀγιάσος », πρωτότυπα λογογραφήματα καὶ μεταφράσεις ἐκ τῆς ρωσικῆς λογοτεχνίας. Μετέφρασε δ' ἐκ τοῦ ρωσικοῦ ἐμμέτρως καὶ ἐξέδωκε μετ' ἐμπεριστατωμένης κριτικῆς τὸ ἀριστούργημα τοῦ Ρώσου ποιητοῦ Λέρμοντωφ « Ὁ Δαίμονας » (β' ἔκδ. Ἀθῆναι 1925, σελ. 68).

Τοιαύτη, εἰς γενικωτάτας γραμμὰς, ἡ πολυμερὴς καὶ ἀξιολογωτάτη δρᾶσις τοῦ κ. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, καὶ ταύτην λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν ἡ Ἀκαδημία ἐξέλεξεν αὐτὸν τακτικὸν αὐτῆς μέλος.

Εὐχόμεθα, ἀγαπητέ συνάδελφε, ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν νὰ συνεχίσετε τὴν λαμπρὰν ἐπιστημονικὴν σας δρᾶσιν, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἐπιστήμης, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑθνους!

Μετὰ τὸν κ. Δ. Μπαλᾶνον ὁ κ. **Γρ. Παπαμιχαήλ** ἀνελθὼν εἰς τὸ βῆμα ὡμίλησεν ἔχων ὡς θέμα: « Ἡ τριὰς τῶν ὑψίστων ἀξιῶν, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς σκοπιᾶς ».

Παρεχόμενος ἐπὶ τὸ ἀκαδημαϊκὸν τοῦτο βῆμα, εὐγνώμονας ἐκφράζω εὐχαριστίας πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν, ἀγαθυνθεῖσαν νὰ με καταλέξη εἰς τὰ τακτικὰ αὐτῆς μέλη, ἐν βαιθυτάτῃ δὲ συγκινήσει πλείστας ὁμολογῶ χάριτας πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς συναδέλφους, τὸν τε Πρόεδρον τῆς Ἀκαδημίας κ. Ἀριστοτέλη Κούζην καὶ τὸν Πρύτανιν τοῦ

Πανεπιστημίου κ. Δημήτριον Μπαλᾶνον, διὰ τὴν τόσον εὐμενῆ ὑποδοχὴν, ἧς εὐηρε-
στήθησαν νὰ με ἀξιώσουν εἰσερχόμενον εἰς τὸν ναὸν τοῦτον τοῦ ἀνωτέρου πνεύμα-
τος. Εὐλαβεῖς εὐχαριστίας ὑποβάλλω καὶ πρὸς τὴν Αὐτοῦ Μακαριότητα τὸν Ἀρχιε-
πίσκοπον Ἀντιβασιλέα, εὐδοκήσαντα νὰ τιμῆσῃ καὶ εὐλογήσῃ τὴν ἐπισημον ταύτην
ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ δεξιῶσίν μου.

Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἐν τοῖς ἀκαδημαϊκοῖς θεσμίσις κρατοῦντα, ὁ λόγος μου θὰ
ἔδει νὰ ἀφιερωθῆ εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀειμνήστου προκατόχου μου, τοῦ ὁποίου
τὴν ἔδραν καταλαμβάνω. Ἄλλ' ὁ συνάδελφος κ. Δημ. Μπαλᾶνος, κατὰ τὸ ἐν τῇ αἰθούσῃ
ταύτῃ τελεσθῆν ἐπὶ τῆς Ἀκαδημίας ἐπιστημονικὸν τοῦ Κωνσταντίνου Δυοβουνιώτου
μνημόσυνον, μετὰ τοσαύτης πληρότητος παρέστησε τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν
αὐτοῦ φυσιογνωμίαν, ὥστε μόνον ὡς ταυτολογίαν θὰ ἐλογίζετο ὅτι θὰ ἠδυνάμην νὰ
εἶπω σήμερον περὶ τοῦ ἐκλιπόντος ἀκαδημαϊκοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης,
δι' ὅλης του τῆς ὄντως ἐξαιρετοῦ βιοτῆς καθοσιώσας ἑαυτὸν διὰ μὲν τῶν ἐπιστημο-
νικῶν του σκαμμάτων εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ἀληθείας, διὰ δὲ τῆς εἰς τὸ ἀγαθὸν
ὀλοθύμου ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἀρετῆς, ἐπέδειξε σπάνιον ψυχικὸν κάλλος,
ὄθεν καὶ παρὰ πάντων καὶ ἐτιμᾶτο καὶ ἠγαπᾶτο ὡς θεράπων τῶν ὑψίστων ἀξιών,
δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἀναδεικνύεται πράγματι ἄνθρωπος. Πιστὸς ἱερουργὸς τοῦ ἀλη-
θοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τῶν αἰωνίων ἀξιών, ὁ Κων-
σταντῖνος Δυοβουνιώτης ἄληστον κατέλιπε μνήμην ὡς συμπαθέστατος συνάδελφος,
ὡς καλοκάγαθος φίλος, ὡς γνήσιος ἐπιστήμων, ὡς ἀκραιφνῆς Ἕλληνας, ὡς ἀληθῆς
χριστιανός. Τῇ εὐμενείᾳ τῆς Ἀκαδημίας ψήφω καταλαμβάνων σήμερον τὴν ἔδραν τοῦ
ἀειμνήστου Κων. Δυοβουνιώτου, ἐθεώρησα καὶ εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ προσῆκον νὰ
διατρέψω περὶ τὰς ὑψίστας ταύτας ἀξίας, ὧν καὶ αὐτὸς ἦτο ἱεροφάντης, καὶ ἡ Ἀκα-
δημία, διὰ τῶν τριῶν αὐτῆς Τάξεων, ἔταξεν ἑαυτὴν φορέα καὶ πρόμαχον.

Ἐν τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας εἶνε ἡ θέσις,
τὴν ὁποίαν δίδει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀξίας. Οὐδεμιᾶς λέξεως γίνεται ἐν τῇ νεωτέρᾳ
φιλοσοφίᾳ τόσον συχνῇ χρῆσις, ὅσον τῆς ἀξίας, ἰδιαίτερα δὲ περιοχὴ τοῦ διαφέρον-
τος τοῦ φιλοσοφοῦντος νοῦ εἶναι σήμερον γνωστὴ ὡς «Ἀξιολογία», ἐκτοπίσασα τὴν
ἀπὸ τοῦ Kant καταλαβοῦσαν τὴν πρώτην ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ θέσιν Γνωσιολογίαν. Ἦδη
ἀπὸ τῶν Fries, Herbart, Lotze, καὶ Ritschl, ἀφ' ὧν τὸ πρῶτον ἐδόθη ἔμφασις εἰς
τὸν ὄρον «ἀξία», καὶ εἶτα χάρις κυρίως εἰς τοὺς ἴδια συστήματα Ἀξιολογίας διατυ-
πώσαντας Rickert, Windelband, Scheler, Spranger, Hermann Schwarz καὶ
ἄλλους, ἡ ἰδέα τῆς ἀξίας ἤρξατο δεσπόζουσα ἐν πάσῃ φιλοσοφίᾳ. Οὕτως εἰς πολλὰ
σύγχρονα ἐπιστημονικὰ ἔργα κοινῇ ἐκτίθεται ἡ ἀντίληψις, ὅτι πᾶσα κοσμοθεωρία
ὀφείλει νὰ χρησιμοποιεῖται εὐρέως τὴν ἔννοιαν τῆς ἀξίας.

Κυρίως εἰπεῖν, ἡ ἀξία δὲν εἶναι ὅλως νέος ὄρος ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ αἱ ἐπ' αὐτῆς

ἐκφραζόμενα ἰδέαι δὲν εἶναι ἐντελῶς ἐν τῷ φιλοσοφικῷ κύκλῳ πρωτοφανεῖς. Τὰς εὐρίσκομεν τὸ πρῶτον ἐν τῷ πλατωνικῷ συστήματι τῶν ἰδεῶν, εἰς τὰς παλαιὰς περὶ τῆς μορφῆς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ καλοῦ συζητήσεις, εἰς τὰς ἀριστοτελικὰς κατηγορίας, εἰς τὴν δεξιότητα τοῦ πνεύματος, ἢ *philosophia perennis* τοῦ ὁποίου κέκτηται τὴν δύναμιν νὰ ἀντιλαμβάνεται ἓνα ἀντικειμενικὸν πνευματικὸν κόσμον, ὀριζόμενον εἰς τὴν σύγχρονον φιλοσοφικὴν γλῶσσαν ὡς « βασιλείον τῶν ἀξιῶν ». Νικόλαος ὁ Κουζανὸς (1401-1464), ἀποκαλῶν τὸν Θεὸν « *Valor valorum* », προηγεῖται κατὰ πολὺ τῆς νεωτέρας ἀξιολογικῆς ὀρολογίας.

Ἡ στροφὴ τῆς προσοχῆς τοῦ νεωτέρου φιλοσοφικοῦ πνεύματος ἀπὸ τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἀξίας ὑπῆρξε τὸ κέντρον τοῦ διαφέροντος ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὡς ἀπάντησις εἰς τὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν. « Σήμερον—λέγει ὁ *Windelband*—ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν δὲν περιμένομεν ὅτι πρότερον ὑπετίθετο ὅτι δίδει: ἐν θεωρητικὸν σχῆμα τοῦ κόσμου, μίαν σύνθεσιν τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, ἢ ἐν ἁρμονικὸν σύστημα ἐν ὅλῃ του τῇ πληρότητι. Ὅτι ἀξιούμεν παρ' αὐτῆς σήμερον, εἶναι μία κρῖσις περὶ τῶν παραμονίμων ἐκείνων ἀξιῶν, αἵτινες ἔχουν τὴν βάσιν των εἰς μίαν ὑψηλοτέραν πνευματικὴν πραγματικότητα, τελοῦσαν ὑπὲρ τὰ μεταβαλλόμενα συμφέροντα τῶν καιρῶν ». Ὅπερ σημαίνει, ὅτι σήμερον κατέστη συνειδητόν, ὅτι ἡ πραγματικότης εἶνε κατὰ πολὺ πλουσιωτέρα τῆς ἀγωνιζομένης νὰ τὴν συλλάβῃ νοήσεως. Ἡ περὶ τὰς ἀξίας νεωτέρα αὕτη κίνησις ὑπῆρξέ τι περισσότερον μιᾶς ἀπαντήσεως εἰς τὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν. Ὁ παλαιότερος μεταξὺ ὀρθολογισμοῦ καὶ ἐμπειριοκρατίας ἀγών, μετενεχθεὶς εἰς σύγκρουσιν μεταξὺ ἰδανισμοῦ καὶ πραγματισμοῦ, ἔδωκεν ὄθησιν εἰς ἐρεῦνας πλείστον δυνατοτήτων· καίτοι δὲ δὲν ἐπῆλθε πλήρης ἐπόψεων συμβιβασμός, οὐχ ἤττον συνετέλεσεν εἰς διευκρινήσεις προσεγγιζούσας πρὸς ἀλλήλους τοὺς δισταμένους συζητητάς. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως τῆς ὅλης ζυμώσεως ταύτης ὑπῆρξε τοῦτο: ὅτι ἔφερεν εἰς μέσον τὸ θεμελιωδέστερον πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας, τὸ πρόβλημα τῆς φύσεως τῶν ἐν τῇ κλίμακι τῶν γνωστῶν κατηγοριῶν τῶν ἀξιῶν κατεχουσῶν διὰ τὴν συνείδησιν τὴν ὑψίστην βαθμίδα, ἢτοι τοῦ Ἄ λ η θ ο ὦ ς, τοῦ Κ α λ ο ὦ καὶ τοῦ Ἄ γ α θ ο ὦ Αἰ ἀξίαι αὐται, αἵτινες ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως εἶνε δεκταὶ ὡς ὑψίσται ἀξίαι, εἶνε ἄρα γε πρόσφατόν τι καὶ παροδικὸν προῖον ἐνὸς ἐξελισσομένου καὶ μεταβαλλομένου κόσμου, ἢ μήπως εἶναι σταθερὰ ἐν τῇ φορᾷ τοῦ ρεύματος στοιχεῖα, καὶ δὴ αὐτὸ τοῦτο τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς ὑπάρξεώς του; Ἡ, ἄλλως, ἀνήκουσιν ἄρα γε αὐταὶ εἰς τὸν κόσμον τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος, ἢ μήτοι εἶναι καθαρῶς ὑποκειμενικὰ ἀνθρώπινα προῖοντα ἀπατηλῶν φαντασιώσεων; Θεμελιώδη προβλήματα τοῦ φιλοσοφοῦντος νοῦ, προβλήματα τῆς ὅλης τοῦ ἀνθρώπου πνευματικῆς ὑποστάσεως, προβλήματα τῆς λογικῆς, τῆς αἰσθητικῆς, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκευ-

τικῆς αὐτοῦ φύσεως, ἢ λύσις τῶν ὁποίων ἀποβαίνει ἐπιτακτική, μάλιστα σήμερον, ὁπότε τοσοῦτος γίνεται λόγος περὶ διασαλεύσεως ἢ καὶ ἀντικαταστάσεως τῶν ὑψίστων τούτων ἀξιῶν.

Ἄς μὴ ζητηθῆι νὰ ὀρισθῆι ἡ ἔννοια τῆς ὑψίστης ἀξίας, διότι αὕτη ἀποτελεῖ ἀξίωμα καὶ ἀρχήν· ὡς προσωπικὸν δὲ βίωμα, εἶνε αὐτοφανῆς καὶ αὐτεπίβλητος εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ἄν, ἐν γένει, ἀξία εἶναι ὅ,τι διὰ τὴν ἢν γεννᾶ εἰς τὴν ψυχὴν ἱκανοποίησιν καὶ εὐαρέστησιν προκαλεῖ τὴν πρὸς ἑαυτὸ προσωπικὴν ὀρμὴν, αἱ ὑψισταὶ ἀξίαι εἶναι τὸ οὗ χάριν ὁ ἄνθρωπος ζῆι, τὸ ἐν ᾧ διαγινώσκει τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς του ὡς πνεῦμα, τὸ προσδίδον νόημα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ὡς θεμελιῶδες τῆς ἐμπειρίας μας γεγονός, ἢ ἀφετηρία καὶ τὸ κίνητρον τῶν μεγάλων καὶ εὐγενῶν δημιουργημάτων, τὸ ἰδανικόν, πρὸς ὃ τείνομεν καὶ τοῦ ὁποίου ἡ κτῆσις καὶ ἡ πραγμάτωσις ἐξυποῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ δημιουργεῖ τὸν γνήσιον καὶ ἀληθινὸν πολιτισμόν.

Αἱ ὑψισταὶ ἀξίαι, ὡς ἰδανικὰ ποθητά καὶ ζητούμενα, εἶνε ἐν ταῦτῳ αἰσθηταὶ καὶ ὡς ἀρχαὶ ὑποχρεοῦσαι τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν, ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τόπου καὶ χρόνου, προστακτικαὶ ὑπερβατικῆς προελεύσεως. Ὡς τοιαῦτα, ἀσκοῦν μεγίστην ἐπὶ τῆς ψυχῆς γοητείαν, αἰχμαλωτίζουν καὶ ἀνέλκουν αὐτὴν εἰς σφαίρας ὑψηλοτέρας, πλουτίζουν τὴν προσωπικότητα, καθαίρουσιν αὐτὴν καὶ ἐξευγενίζουν. Δὲν τὰς ἐνστερνιζόμεθα μὲ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ λογικοῦ, ἀλλὰ τὰς αἰσθανόμεθα ἐνδομύχως, τὰς θανμάζομεν καὶ τὰς ἀγαπῶμεν, καὶ συρόμεθα ὀπισθὲν τῶν δυνάμει τῆς ἐσωτερικῆς τῶν ἐπὶ πάντων πεισικότητος καὶ ἐπιβολῆς.

Ἡ δεοντολογικὴ αὕτη ἔννοια τῶν ὑψίστων ἀξιῶν συνδέει αὐτὰς πρὸς τὴν ἔννοιαν ὑψίστων σκοπῶν, διότι πρὸς τὰς ὑψίστας ἀξίας ἀντιστοιχοῦν ὑψιστοὶ καὶ τέλειοι σκοποὶ ἐνέχουν, λοιπόν, αὐταὶ τελολογικὴν δεοντολογίαν, καὶ ἄρα σχετίζονται πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν. Ἡ βούλησις ἐν γένει ἐνεργεῖ πάντοτε διὰ κάποιαν ἀξίαν, τῆς ὑψίστης ὅμως ἀξίας ἢ φύσις ἐκφράζεται ὡς ἀπόλυτος ἀξίωσις ἐπὶ τῆς βουλήσεως διὰ τῆς προστακτικῆς τοῦ ἠθικοῦ δέοντος. Ἐντεῦθεν πᾶσα ἀξιολογικὴ κρίσις δὲν εἶναι ἀπλῆ βεβαίωσις τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ ποιοῦ τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλ' ἅμα καὶ ὁμολογία ὑποχρεώσεως, ἀποτελούσης ἐξήγησιν τῆς ἐν τῇ ποιότητι ἐνούσης ἐννοίας, πρὸς ἣν καλεῖται ἡ βούλησις νὰ ἀνταποκριθῆι. Ὅταν λέγω, ὅτι τοῦτο εἶνε ἀληθές, ἢ εἰκὼν εἶνε ὠραία, ἢ ἡ πρᾶξις εὐγενής, δὲν δηλῶ μόνον τὴν ὄντολογικὴν τῶν ὑπόστασιν, τὸ ὅτι ἀπλῶς ἔτσι εἶνε, ἀλλὰ καὶ ὅτι πρέπει νὰ εἶνε τοιαῦτα τὰ ὄντολογικὰ δηλὸν ὅτι κατηγορήματα εἶνε ἐν ταῦτῳ καὶ βουλευτικὴ δεοντολογία, συνάρτησις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ἰδανικοῦ δεῖν εἶναι. Ἡ ἀξία καὶ τὸ δεῖν εἶναι, εἶνε ἀρρηκτικῶς συνδεδεμένα, διότι τὸ μὲν δέον σημαίνει κατεύθυνσιν, ἢ δὲ ἀξία τὸ πρὸς ὃ ἢ πρέπουσα καὶ ἐπιβαλλομένη φορὰ. Εἶνε δὲ πάντως περιττὸν νὰ λεχθῆι ὁποία σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ δεῖν εἶναι καὶ τοῦ δεῖν ποιεῖν. Ὅταν λέγω-

μεν ὅτι ἐν ἔργον τέχνης εἶνε ἀκριβῶς ὅ,τι πρέπει νὰ εἶνε, ἐννοοῦμεν ἢ ὅτι εἶνε ὅπως θὰ ἠθέλομεν νὰ τὸ κάμωμεν, ἢ ὅπως ὁ καλλιτέχνης πρέπει νὰ τὸ κάμη.

Ἐο δεοντολογικὸς οὗτος χαρακτήρ τῆς ὑψίστης ἀξίας, καθολικῶς συνειδητὸς ὡς ἠθικὴ προσταγὴ ἐπὶ τῆς βουλήσεως, συνεπάγεται τὴν ἀντίληψιν ὅτι αἱ ὑψισταὶ ἀξίαι εἶνε ἀντικειμενικαὶ καὶ ἀπόλυτοι.

Οὕτω ἀντιμετωπίζομεν τὸ κύριον πρόβλημα τῆς Ἀξιολογίας, τὸ πρόβλημα τῆς μεταξὺ τῆς ὑψίστης ἀξίας καὶ τοῦ εἶναι σχέσεως, ἢ λύσις τοῦ ὁποίου θὰ ἀπετέλει μέγα τῆς φιλοσοφίας ἐπίτευγμα. Τὸ πρόβλημα τοῦτο οὐδεὶς διετύπωσε μὲ ὅσον πάθος ὁ *Miguel de Unamuno* εἰς τὴν «Τραγωδίαν τῆς Ζωῆς». Ἐν τῷ εἰδικῷ αὐτοῦ περὶ τοῦ θέματος τούτου ἔργῳ ὁ ῥῶσος φιλόσοφος *Λόσκιη*, ἐξαίρων τὸ ζήτημα ὡς ἐν τῶν κεντρικῶν καὶ σπουδαιοτάτων διὰ μέγαν ἀριθμὸν φιλοσόφων, διαπιστοῖ ὅτι, ἂν ἐν τῇ κοινῇ περὶ τοῦ κόσμου ἀντιλήψει αἱ ἐννοιαὶ τῆς ἀξίας καὶ τοῦ ὄντος εἶνε ἀπ' ἀλλήλων ἀχώριστοι, ἐν τῇ φιλοσοφικῇ ὅμως διανοήσει παρατηρεῖται καὶ τις διαφορισμὸς μεταξὺ τῆς ὄντολογίας καὶ τῆς ἀξιολογίας. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον ἡ Μεταφυσικὴ εἶνε ἀπόπειρα συλλήψεως τῆς ὅλης πραγματικότητος διὰ μόνου τοῦ καθαρῶς λόγου, τὸ δὲ πραγματικόν, ἐξ ἄλλου, εἶνε πολὺ πλουσιώτερον τῆς ἀγωνιζομένης νὰ τὸ συλλάβῃ νοήσεως, τὸ μόνον, ὅπερ δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ὁ καθαρὸς λόγος, καὶ κατὰ τὴν ἀρίστην του ἔτι λειτουργίαν, εἶνε νὰ παράσχῃ μίαν γνῶσιν περὶ τῆς πραγματικότητος, διότι ἡ αὐτῆς ταύτης τῆς πραγματικότητος γνῶσις δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἐκ τῆς ἐμπειρίας της διὰ τοῦ συνόλου τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὅ,τι ὑπὸ τὰς συνθήκας τῆς παρουσίας ζωῆς ἱκανοῦται ὁ ἀνθρώπος νὰ ἐπιτύχῃ διὰ μόνου τοῦ λόγου, εἶνε μόνον ἡ διάκρισις μεταξὺ φαινομένου καὶ πραγματικοῦ, οὐδέποτε ὅμως αὐτὸ τοῦτο τὸ πραγματικὸν καθ' ἑαυτό, τοῦτο δ' ἀκριβῶς καὶ ἀποτελεῖ τῆς φιλοσοφίας τὸ μόνιμον πρόβλημα.

Ἐο διαχωρισμὸς τῆς ὑψίστης ἀξίας ἀπὸ τοῦ εἶναι καὶ ἡ ὑπαγωγή τῶν ὑψίστων ἀξιῶν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὑποκειμενικῶν πλασμάτων, κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ παραδόξου ἐκείνου φιλοσοφήματος τοῦ *Vaihinger* (*Als Ob*), ἔδογματίσθη ἰδίως ὑπὸ τῆς ἀθρησκου φιλοσοφίας, ἀποκηρυκτικῆς τὴν ἐνότητα ἀξίας καὶ ὄντος, ἀποτελοῦσαν θεμελιώδη βεβαίωσιν τῆς θρησκείας. Ἐπὲρ τῆς ὄντολογικῆς φύσεως τῶν ὑψίστων ἀξιῶν ἀντεπεξῆλθε πλείασι ὅλη διαπρεπῶν φιλοσόφων, ὅποιοι οἱ *Höffding*, *Urban*, *Sorley*, *Laird*, *Taylor*, *Ross*, *Inge* καὶ *Lossky*, ἐπικρινάντων τὴν διῆτικὴν περὶ ἀξίας καὶ γεγονότος θεωρίαν καὶ ἀποφνημαζόντων ὅτι ἐν τῷ ἀνωτέρῳ κόσμῳ τοῦ πνεύματος, ἔνθα δεσπόζει ἡ διαπιστοῦσα τὰ γεγονότα ἐν τῇ ἐσχάτῃ των σημασίᾳ ὑψίστη ἀξία, δὲν ὑφίσταται διάκρισις μεταξὺ ἀξίας καὶ γεγονότος. Πράγματι, ὁ κόσμος τοῦ πραγματικοῦ δὲν ἐξαντλεῖται διὰ μόνων τῶν πραγμάτων τοῦ φυσικοῦ,

τοῦ ὀργανικοῦ, τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου. Ὑπάρχει καὶ ὁ κόσμος τοῦ πνεύματος, ἐνθα ἐμπολιτεύονται πραγματικότητες ὁποῖα ἢ Ἀλήθεια, τὸ Καλὸν καὶ τὸ Ἀγαθόν· οὐ μόνον δ' ἢ τριάς αὐτῆ τῶν ὑψίστων ἀξιών δὲν εἶνε ἄσχετος πρὸς τὸν κόσμον τῶν γεγονότων καὶ τῶν πράξεων, ἀλλὰ καὶ οὗτος δὲν ἀποτελεῖ κἄν ὄντοτητα ἔξω πάσης ὑψίστης ἀξίας. Ἡ ὑψίστη ἀξία καὶ ἡ πραγματικότης τόσον ταυτίζονται μάλιστα, ὥστε ὑπαρξίς ἄνευ ἀξίας ἀποτελεῖ καθαρὰν ἀφαίρεσιν. Ἡ ἀξία ὑπάρχει ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῆς πραγματικότητος. Ἡ πραγματικότης δὲν ἀπομένει ἀδιάφορος πρὸς τὸ ἠθικὸν κατόρθωμα, δὲν τηρεῖ οὐδετέραν στάσιν πρὸ τοῦ θριάμβου τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίας. Τὸ ἀγαθὸν τελεῖ ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς πραγματικότητος, ξένον δ' εἶνε πρὸς αὐτὴν τὸ κακόν. Δίκαιον εἶναι ὅ,τι ἐκφράζει τὸν χαρακτήρα τῆς ὀλότητος τῆς πραγματικότητος, ἄδικον δ' ὅ,τι ἀντιτίθεται πρὸς αὐτὴν. Ἡ ὑποχρέωσις τῆς ἀληθολογίας κεῖται ἐν τῇ φύσει τῆς πραγματικότητος ὡς ὄλου, διότι ἡ ἀλήθεια εἶνε κατηγορηματὸν τοῦ ἐσχάτου οὐστήματος παντὸς τοῦ ὄντος. Ὅθεν ἡ ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀπομάκρυνσις ἀποτελεῖ αὐτόχρημα ἔκπτωσιν ἀπὸ τῆς πραγματικότητος πρὸς τὸ χάος, τὴν ἄρνησιν καὶ τὸν θάνατον. Ἀξία, ἣτις δὲν εἶνε γεγονός, δὲν εἶνε ἀξία· καὶ τἀνάπαλιν, γεγονός ἄνευ ἀξίας δὲν εἶνε γεγονός. Δὲν ὑπάρχουν γεγονότα, δὲν ὑπάρχει ὑπαρξίς ἄνευ ἀξίας, οὐδ' ἀξία ἄνευ ὑπάρξεως. Ἀφαιρέσατε τὴν ἀξίαν ἀπὸ τὰς πράξεις, τὰ γεγονότα, τὸ εἶνε — ἀπὸ τὴν ἠθικὴν πράξιν, ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν γεγονός, ἀπὸ τὸ αἰσθητικὸν ἀντικείμενον — καὶ θὰ εὗρεθῆτε πρὸ πραγμάτων πάσης ἐννοίας καὶ οὐσίας κενῶν, διότι ἡ ἀξία τῶν εἶνε αὐτὴ ἢ οὐσία τοῦ εἶνέ των, τῆς πραγματικότητός των ἢ ἐννοία. Ἡ πραγματικότης εἶνε βασιλεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ τὸ γεγονός καὶ ἡ ἀξία εἶναι ἀχώριστα. Ὅ,τι ἀντιμετωπίζομεν ἐν τῇ ζωῇ εἶνε γεγονότα ἀποκαλύπτοντα ἀξίας, αἱ ὁποῖα εἶνε ἀντικειμενικαὶ πραγματικότητες, ἀφ' ὧν ἀντλοῦν τὴν ἐννοίαν τῶν τὰ γεγονότα. Ὁ διαχωρισμὸς τῶν θὰ ὁμοίαζε πρὸς ἀφαίρεσιν τοῦ ἤχου μεγάλης συμφωνίας ἀπὸ τῆς μουσικῆς του ποιότητος.

Εἶνε, λοιπόν, αἱ ὑψίσται ἀξίαι ἀντικειμενικαί, καὶ ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης τυγχάνει ἀξιοσημείωτος ἢ ἐπάνοδος πολλῶν φιλοσόφων εἰς τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν πλατωνικῶν « ἰδεῶν ». Πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἀναγωγὴν αὐτῶν εἰς ὑποκειμενικὰ πλάσματα προσκρούει πρὸς τὴν πραγματικὴν τῶν φύσιν καὶ τὴν ταυτότητα τῆς καθολικῆς ἀξιολογικῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἀντικειμενικότης τῶν ὑψίστων ἀξιών ἀποτελεῖ ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν αἰσθανόμεθα εἰς πᾶσαν ἠθικὴν ἡμῶν πράξιν, διότι ἡ ἐνδόμυχος ἐμπειρία τῶν τὰς ἀντιλαμβάνεται οὐχὶ τεθειμένας ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ νομοθετηθείσας δι' αὐτόν. Δὲν εἶνε δῆλα δὴ ὑποκειμενικὰ ἡμῶν δημιουργήματα χρησιμοθηρικῆς φύσεως, ὡς φρονεῖ ὁ Πραγματισμὸς, οὐδ' ἀπλᾶ κανονιστικὰ ἰδεώδη, ρυθμιστικὰ τῆς ἀγωγῆς, ἀλλ' οὐδ' ἐξελίξεως προϋόντα, ὡς θέλουν οἱ

ἐξελικτικοί. Ἡ καθολικότης τῆς ἀξιολογικῆς ἐμπειρίας τεκμηριοῦ αὐτὰς ὡς ἰδανικὰ ἀντικειμενικῶς ὑποστατὰ καὶ δύναται τις νὰ φαντασθῇ εἰς ὅποιον μαρασμὸν θὰ κατεδικάζετο ἡ ζωὴ, ἂν μηδεμίαν εἶχον ὑπόστασιν ἢ ἀλήθειαν, τὸ ὠραῖον καὶ τὸ ἀγαθόν. Ἡ ἀντικειμενικότης δ' αὕτη προσλαμβάνει ἀπόλυτον ἔννοιαν ἐν τῇ σφαίρᾳ μάλιστα τῆς ἠθικῆς, ἔνθα ἐκδηλοῦται ἐπιτακτικῶς ὁ δεοντολογικὸς αὐτῶν χαρακτήρ. Ἀποτελεῖ προσωπικὴν ἡμῶν ἐσωτερικὴν ἐμπειρίαν τὸ ὅτι οἱ ἠθικοὶ νόμοι καὶ αἱ ὑψισταὶ ἀξίαι ἀσκοῦν ἀπόλυτον ἐπιβολὴν ἐφ' ἡμῶν ἢ ἄμεσος καὶ ἀνθρόρμητος ἐσωτερικὴ ἀνταπόκρισις τοῦ ὁ φ ε ἰ λ ω πρὸς τὴν ἀξίωσιν τοῦ ἔξωθεν ἐπιτασσομένου δέοντος ἀποδεικνύει οὐ μόνον τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ πρὸς ὃ ὁμολογεῖται ἢ ὑποχρέωσις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπόλυτον φύσιν του. Τὸ στοιχεῖον τοῦ δέοντος ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ὑψίστης ἀξίας παράγεται ἐκ τῆς πρὸς τὴν βούλησιν ἐκκλήσεώς του δι' ἀντικείμενον οὐ μόνον πραγματικόν, ἀλλὰ καὶ καθολικὸν κεκτημένον κῦρος καὶ ἐπιβάλλον καθολικὴν ἀπόλυτον ὑποχρέωσιν, ὡς ὀρθῶς ἀποφαίνονται οἱ *Lotze, Rickert, Hartmann* καὶ ἄλλοι.

Τὴν τριάδα τῶν ἀπολύτων ἀξιῶν ἀποτελοῦν, ὡς γνωστόν, ἡ Ἀλήθεια, τὸ Κάλλος καὶ τὸ Ἀγαθόν. Τούτων ἡ μὲν πρώτη, οὔσα αἴτημα τῆς ἐμφύτου ὀρέξεως τοῦ εἰδέναί, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ γνωστικὸν τοῦ ἀνθρώπου· ὅθεν καὶ ἐπιδιώκεται ἢ κατακτησίς της ὑπὸ τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Φιλοσοφίας. Τὸ δὲ Κάλλος, ἀνήκον εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Αἰσθητικῆς, θεραπεύεται καὶ καλλιιεργεῖται ὑπὸ τῆς Τέχνης. Τέλος δὲ τὸ Ἀγαθόν, ὡς αἴτημα τῆς περιοχῆς τῆς Ἠθικῆς, περιλαμβάνει ὅ,τι νοεῖται ὡς ἰδανικὸν τῆς ἀρετῆς κατὰ τὴν ἀπόλυτον δεοντολογίαν της.

Ἐπιτραπήτω μοι νὰ πλησιάσω ἐγγύτερον πρὸς μίαν ἐκάστην.

Ἀὐτὴν θὰ ἐπιχειρήσω τῆς Ἀληθείας τὸν ὀρισμὸν μέσα εἰς τὸν λαβύρινθον τῶν τόσων ἀποπειρῶν τῆς συλλήψεως τῆς ἐννοίας της, ἐφ' ὅσον αὕτη καθορίζεται ἀναλόγως τῶν περὶ τῆς φύσεως τῆς γνώσεως φιλοσοφικῶν ἀντιλήψεων. Τὸ γεγονὸς εἶνε ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς θεωροῦντας αὐτὴν μὴ γνωριστὴν φιλοσόφους τοῦ ἡ' αἰ. καὶ πρὸς τοὺς ἔτι περαιτέρω χωρήσαντας διαδόχους των τοῦ ιθ' αἰ., οἱ ὅποιοι καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν της ρητῶς ἠμφεσβήτησαν, ἡ ἀπόλυτος Ἀλήθεια, ὅσον δήποτε ἀνεπίτευκτος καὶ ἂν εἶνε ὑπὸ τὰς γηίνας συνθήκας, καὶ ὑπάρχει, καὶ ἀσκει ἀκατανίκητον γοητείαν καὶ ἔλξιν, καὶ σύρει ὀπισθὲν της διψαλέαν καὶ ἀσθμαίνουσαν τὴν ἀπληστον γνῶσιν. Ἡ ὑψίστη ἀλήθεια εἶνε μία· δὲν εἶνε ἄλλη διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἄλλη διὰ τὴν φιλοσοφίαν, καὶ ἄλλη διὰ τὴν θρησκείαν· εἶνε μία, ὀλοκληρωτικὴ καὶ ἀπόλυτος· ἀλλά, διεισδύουσα εἰς τὴν συνείδησιν ὡς διὰ πρίσματος, ὑψίσταται οἰονεὶ φασματοσκοπικὴν ἀνάλυσιν καὶ ἐμφανίζεται πολυμερῆς καὶ πολύπλευρος. Εἰς τὸ πρίσμα ὑπάρχον πάντα τὰ χρώματα τῆς Ἴριδος· καί, ὡς ἐκ τῆς πεπερασμένης ἀνθρωπίνης ἐμπειρίας, ἄλλοι μὲν συλλαμβάνουν ἐν μόνον ἀπὸ τὰ χρώματα, ἄλλοι δὲ

ἄλλο, πάντα ὁμως τοῦ αὐτοῦ φωτὸς εἶνε χρώματα. Ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια δὲν εἶνε πρᾶγμα, οἷονδῆποτε πρᾶγμα· εἶνε ζωή, ἢ ζωὴ τῆς ζωῆς μας, καίτοι δὲν μᾶς δίδεται ὄλη, εἰ μὴ κατὰ μόρια, καὶ μετὰ ἀγῶνας μακροῦς καὶ δεινοῦς. Δὲν τὴν κατακτῶμεν ὁλόκληρον ἀλλὰ μᾶς φλέγει τῆς ὁλοκληρώσεώς της ὁ πόθος « ὡς πῦρ καταναλίσκον », ἢ δὲ ἐλπὶς νὰ τὴν ἀτενίσωμεν « ἐνώπιον ἐνωπίῳ » διαπνέει ὁλόκληρον τὴν ὑπόστασίν μας. Διὰ τοῦτο τὴν ἐκζήτησίν της αἰσθανόμεθα ὡς καθῆκον, ἢ, μᾶλλον, ὡς ἀνάγκην τοῦ εἶναι μας καὶ μάλιστα ρηγοκίνδυνον, διότι διατρέχομεν τῆς πλάνης τὸν κίνδυνον μοχθοῦντες νὰ ἀνακαλύψωμεν ἔστω καὶ ἐν ἀσήμαντον ἀληθίδιον.

Τοιοῦτος, ἀκριβῶς, εἶνε ὁ μόχθος τῆς Ἐπιστήμης. Ἡ ἐπιστήμη εἶνε δίψα τῆς ἀληθείας, ἐμμανὴς πρὸς τὴν ἀλήθειαν κίνησις. Ἐγεννήθη ὡς προῖον τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης πρὸς τὴν Ἀλήθειαν, ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ μόνος μαρτυρεῖ τὴν πραγματικὴν τῆς ἀπολύτου Ἀληθείας ὑπόστασιν.

Ἄλλ' οὔτε συλλαμβάνει, οὔδὲ καὶ θὰ δυνηθῆ ποτε νὰ συλλάβῃ ἢ ἐπιστήμη τὴν Ἀλήθειαν τὴν ἀπόλυτον, ἐν ὅλῳ της δῆλα δὴ τῷ πληρώματι, διότι ὑπάρχουν πραγματικότητες, αἱ ὁποῖαι διαφεύγουν τὰς δυνάμεις καὶ τὰς μεθόδους της. Δὲν ὑπάρχει τόση πλάνης πηγὴ, ὡς τῆς ἀπολύτου ἀληθείας ἢ ἐπιδίωξις, ὡς προσφυνῶς λέγει ὁ *Samuel Butler*. Ἡ ἐπιστήμη δὲν μᾶς παρέχει γνῶσιν τῆς Πραγματικότητος, ἀλλ' ἀσχολεῖται μὲ τὴν μίαν μόνον πλευρὰν της, καὶ οὐχὶ τὴν σπουδαιότεραν. Τὸ πεδῖον της εἶνε τὰ συμβαίνοντα, τὰ γεγονότα καὶ τὰ ὑπάρχοντα· ἀσχολεῖται μὲ τὰς πλευρὰς ἐκείνας τοῦ κόσμου, αἵτινες εἶνε ποσότης, ὄγκος καὶ μᾶζα καὶ σχῆμα καὶ μορφή, ἐνέργεια, χῶρος καὶ κίνησις καὶ μεταβολή, ὅ,τι μετρητόν, σταθμητόν καὶ ἀριθμητόν, διὰ τὴν ἔρευναν τῶν ὁποίων ἢ μόνη πρόσφορος μέθοδος εἶνε ἡ μέτρησις, ἢ περιγραφή, ἢ ταξινομήσις, ἢ γενίκευσις καὶ ἀφαίρεσις. Δὲν εἰσδύει εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῶν πραγμάτων φύσιν· ἔρευνῶσα τὸ πῶς, ἀγνοεῖ τὸ διατί καὶ πρὸς τί, τὸ βαθὺ νόημά των, τὴν σημασίαν καὶ τὸν σκοπόν. Ἡ ἐπιστήμη, ἀπρόσωπος καθ' ἑαυτὴν καὶ εἰς τὰς μεθόδους της, ἀνατέμνει ἕνα κόσμον ἀπρόσωπον, ἀποτελούμενον ἀπὸ ἠλεκτρόνια καὶ πρωτόνια καὶ πυρῆνας καὶ ὅ,τι ἄλλο προβληματικὸν ἢ ὑποθετικῶς ὑποστατόν, ἀφοῦ αὐτὰ εἶνε πλασματικά, διὰ τοὺς σκοποὺς τῆς ἐπιστήμης ἐπινοούμενα· ἕνα κόσμον, ὅπου δὲν ὑπάρχει πρόσωπον καὶ ψυχὴ καὶ συγκίνησις, δὲν ὑπάρχει χάρις καὶ ἡρωισμὸς καὶ συγγνώμη καὶ αὐταπάρησις, ὅπου εἶνε ἄγνωστα τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἠθικόν καὶ ἡ συνείδησις, ὅ,τι δῆλα δὴ εἶνε κυριώτερον, σπουδαιότερον καὶ ἱερώτερον διὰ τὴν ζωὴν ὡς ὑψίστη ἀξία, ὡς κάλλος, ὡς θρησκεία, ὡς ἀγάπη καὶ ἀγαθότης, πάντα τὰ ὑπὲρ ὧν ὁ ἄνθρωπος ἀξίζει καὶ ὀφείλει καὶ ν' ἀποθνήσκῃ. Ξένη πρὸς ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος περιέπει ὡς ὑψίστην ἀξίαν καὶ ἰδεῶδες, δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὸ ποιόν, δὲν κάμνει ἀξιολογικὰς κρίσεις, αἱ ὁποῖαι κυρίως πληροῦν τὴν ὄλην ζωὴν καὶ ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν καὶ γοητείαν της. Ἀλιεύει, κατὰ ταῦτα, ὡς λέγει ὁ *Thomson*, εἰς

μίαν μόνην περιοχὴν τῆς πραγματικότητος, ἐνῶ ἐν τῷ ἀπροσμετρήτῳ ὠκεανῷ της ὑπάρχουν ὄχι μόνον πολλά, ἀλλὰ καὶ τὰ σπουδαιότερα, τὰ ὁποῖα τὴν διαφεύγουν, διότι νὰ τὰ ἀγρεύσῃ τῇ εἶνε ἀδύνατον. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰς ὃ ἀσχολεῖται πεδίῳ, κατ' αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν τῶν ἐπιστημονικῶν κορυφῶν, δὲν ἀποτελεῖ θεμέλιον γνώσεως, διότι ἐνέχει πολὺ τὸ σκιόφως ἀβεβαιότητος, ὅσα δὲ μᾶλλον αὐξάνεται ἢ ἐπιστημονικῇ γνώσει, τόσα μᾶλλον ἀποβαίνει συνειδητὸν τὸ ὄριον τῆς ἀνθρωπίνης κατανόησεως. Ψηλαφῶντες οἱ ἐπιστήμονες εἰς τὸ σκότος, ὅτι συλλαμβάνουν μετὰ ἀγῶνας, ἀποδεικνύεται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡμιαλήθεια, λέγει ὁ *Sir Alfred Ewigg* εἶνε δὲ ἀξιοσημείωτον, ὅτι κατ' αὐτὴν τῶν ἐπιστημῶν τὴν ὑψίστην πρόοδον ἐγεννήθησαν αἱ πλείονες καὶ αἱ σοβαρώτεραι ἀμφιβολίαι ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς μείζονος ἀναγνωρίσεως τῶν ὁρίων τῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἐξήχθη ἐντεῦθεν τὸ πόρισμα, ὅτι μόνη ἢ ἐπιστήμη οὐδέποτε ἄγει εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς πραγματικότητος, οὕτω δὲ αὐξάνεται ὁλονῆν ὁ σκεπτικισμὸς ὡς πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ἀξίαν τῶν ἐπιστημονικῶν κατηγοριῶν. Αὐτοὶ οἱ διαπρεπέστεροι τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν ἀστρονόμων ὁμολογοῦν, ὅτι, ἐπὶ τέλους, ἢ γνώσει, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδει ἢ ἐπιστήμη, δὲν εἶνε γνώσις τῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ δεῖγμά της μόνον ἀπλοῦν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγνώστου δὲν εἶνε αὐτὴ ἢ Ἀλήθεια, ἀλλὰ σκιαγράφημα μόνον Ἐνὸς Σχεδιαστοῦ, ὅστις διὰ παντὸς ἀπομένει μυστήριον διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰς μεθόδους της. Ἄς σημειωθῇ δὲ καὶ ὅτι ἀποτελεῖ καὶ παντοεινὸν μὲν, ἀλλὰ καὶ ὅλως πρόσφατον ἀγωνιῶδες παράπονον, ὅτι, ἐνῶ εὐρύνει τὸ πεδίον τῶν μεγάλων της κατακτίσεων, ἀποδεικνύεται ἀνίκανος νὰ μᾶς βεβαιώσῃ, ἂν αὐταὶ θὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐφ' ὅσον δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ γεννήσῃ ἐντὸς μας διαθέσειν πρὸς τοιαύτην των χρῆσιν.

Ἐσομένηποτε ὅμως καὶ ἂν δὲν δύναται ἢ ἐπιστήμη νὰ συλλάβῃ τὴν ὅλην πραγματικότητα, δέον νὰ ἐξαρθῇ ἢ μεγάλη ἀξία της, τὸ μὲν διὰ τὰ καταπληκτικὰ πρακτικὰ ἐπιτεύγματά της ἐν τῷ πεδίῳ τῶν ἐρευνῶν της, τὸ δέ, καὶ κυριώτατα, διὰ τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ψυχὴν της. Ἡ σπουδαιότερα ἀξία της ἔγκειται εἰς τὴν φανατικὴν καὶ ἀνιδιοτελεῆ πρὸς μόνην τὴν ἀλήθειαν ἀφοσίωσιν της, τῆς ὁποίας, ἄλλως τε, καὶ τυγχάνει γνήσιον τέκνον. Αἱ ὑψισταὶ ἀξίαι, τὰ ἰδανικὰ καὶ ἢ ἠθικῇ, κεῖνται, βεβαίως, ἔξω τοῦ πεδίου τῶν διηγετικῶν της ἐπιδιώξεων ἢ πρόοδος της, ὅμως, ἐξ ἠθικῶν ἐξαρτᾶται ἐλατηρίων, ὁποῖα τὸ ὑπέροχον ἠθικόν, μὲ τὸ ὁποῖον ἐξορμᾷ πρὸς τὰς κατακτίσεις της, τὸ ρωποκίνδυνον, ἢ αὐταπάρρησιν καὶ ἢ αὐτοθυσίαν, μεθ' ὧν ἀγωνίζεται νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τῆς ἀληθείας τὸ φρούριον. Ἡ δάρα τῆς ἀληθείας εἶνε ἢ κυρία ἀφειρηγία τῶν μόχθων τοῦ ἐπιστήμονος ἢ τόσον δ' ἔντονος προσήλωσις του πρὸς τὴν ἀλήθειαν φέρει αὐτὸν πρὸς τὴν θρησκείαν ἐγγύτερον, διότι, πιστεύων εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν τῆς Ἀληθείας ὑπόστασιν,

θεωρεῖ αὐτὴν τόσον καὶ ἱεράν, ὥστε θυσιάζει καὶ τὰ ἱερώτερα πρὸς κατάκτησίν της, ὅσονδῆποτε κἂν γνωρίζῃ, ὅτι ὅ,τι ἀνακαλύπτει, εἶνε κλάσμα μόνον ἀσήμαντον τῆς ὅλης πραγματικότητος.

Διγαλέα πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐξορμᾷ καὶ ἡ Φιλοσοφία, ἀλλὰ δι' ἄλλης ὁδοῦ καὶ ἄλλας ἀξιώσεις προβαλλομένη. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν μερικοτήτων τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος ὀρμωμένην ἐπιστήμην, ἡ Φιλοσοφία, διὰ μόνου τοῦ καθαροῦ λόγου κατασκευάζουσα θεωρίας τῆς γνώσεως καὶ ἐπινοοῦσα συστήματα νοήσεως τοῦ ὅλου πραγματικοῦ, ἵνα συλλάβῃ τὴν κλεῖδα τοῦ αἰνίγματος τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν ὄντων ἀσχολεῖται περὶ γενικεύσεις, δι' ὧν τείνει νὰ ἐναγκαλισθῇ τοῦ ὅλου ὄντος τὸ νόημα. Παρὰ πᾶσαν ὁμως τὴν ἀγωνίαν τοῦ λόγου, δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἐπέτυχε βεβαίαν κατάληψιν τοῦ συνόλου Πραγματικοῦ διὰ τῶν ἐπαλλήλων της φιλοσοφημάτων, τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως ριπαζομένων ὡς φελλῶν μεταξὺ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τῆς κυματώδους ἐπιφανείας τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως. Καίτοι ὁμως τὰ ἐπὶ μέρους φιλοσοφικὰ εὐρήματα, ὡς ἀπαντήσεις εἰς τὰ μεγάλα ἐρωτηματικά τοῦ φιλοσοφοῦντος νοῦ, εἶνε κατ' οὐσίαν τὰ αὐτὰ δι' ὅλης τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, δὲν εἶνε ὅλως μάταιαι αἱ προσπάθειαι τῆς Φιλοσοφίας. Διότι, ὅσονδῆποτε κἂν τελικῶς ἀποκρύπτεται ἡ ὅλη πραγματικότης, ὁμως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, διὰ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων του καλλιεργοῦν τὰς βαθυτέρας ἐνοράσεις, χωρεῖ ὅπωςδῆποτε ἐπέκεινα τοῦ πεδίου τῆς ἐπιστήμης πρὸς εὐρύτερα πλάτη καὶ μᾶς πληροῖ τῆς αἰσθήσεως οὐ μόνον τοῦ μυστηρίου τοῦ πραγματικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος.

Μόλις ὡς διασκελίσωμεν τὸν οὐδὸν τῆς Ἐπιστήμης, τὸ βλέμμα μας θὰ συναρτήσῃ εἰς τὸ πλευρὸν τῆς Ἀληθείας τὴν ἄλλην ἐκείνην ἰσάδελφόν της ἀξίαν, τὸ ὑψιστον Καλόν, τὸ Κάλλος, τὴν Ὁραιότητα.

Ἡ πληθὺς τῶν καὶ εἰς τὴν ὑψίστην αὐτὴν ἀξίαν δοθέντων καὶ διδομένων ὀρισμῶν οὐδὲν ἄλλο σημαίνει, εἰ μὴ τὸ ἀπλῶς εἰς λογικὰ σχήματα καὶ μορφὰς ἀπερίληπτου τοῦ ἀπολύτου καὶ αἰωνίου ἰδανικοῦ νομίζω ὁμως ὅτι ἐὰν εἶπω, ὅτι τὸ ὦραϊον εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ δημιουργήματός του, ἐκφράζω ἀπλῶς ὅ,τι ὁμιλοῦν εἰς τὴν ψυχὴν μας τὰ κρῖνα τοῦ ἀγροῦ, μία δύσις τοῦ ἡλίου, τῆς ἀηδόνας τὸ ἄσμα, ὅποιαδῆποτε ἀρμονία, συμμετρία, ἐμμέλεια. Αἱ ἔννοιαι αὗται μαρτυροῦν ὅτι δὲν λανθάνεται τὸ βλέμμα διακρῖνον τὸ κάλλος μαρμαῖρον παραπλεύρως τῆς ἀληθείας. Ὅσονδῆποτε καὶ ἐν τὸ κάλλος ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν χῶραν τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς φαντασίας, ἐνῶ τὴν ἀλήθειαν διεκδικεῖ ἡ νοητικὴ περιοχὴ, ἀλλ' ὁμως καὶ εἰς τὸ φυσικὸν κάλλος ὁ νοῦς ἀποκαλύπτει Νοῦν, καὶ διὰ τοῦ ὦραϊου τεχνουργήματος ὁ νοῦς, ἐξορμῶν ἐπέκεινα τοῦ παρόντος πραγματικοῦ, προσπαθεῖ νὰ ἀνα-

καλύψη διὰ τῆς καλλιτεχνικῆς διαισθήσεως τὴν ὑπὲρ αὐτὸ ἐμπολιτευομένην ἀλήθειαν. Ἡ ἐν τῷ κάλλει ἁρμονία, ἡ ἀναλογία καὶ ὁ ρυθμὸς εἶνε ἔννοιαί λογικαὶ κατὰ βάσιν, καὶ ἡ Τέχνη ἄρα δέον νὰ νοῆται ὡς ἡ ὑψίστη τῆς ἀληθείας μορφή καίπερ τὸ πρόβλημα τῆς λύουσα κατ' ἴδιον τρόπον. Ἡ ἀλήθεια διὰ τὸν φιλόσοφον καὶ τὸν ἐπιστήμονα εἶνε ὅτι τὸ κάλλος διὰ τὸν καλλιτέχνην ἐναλλάσσονται ὁμῶς συχνάκις, καὶ ἀκούομεν ζήτησιν τῆς ἀληθείας ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου καὶ τὸν φιλόσοφον θηρεύοντα κάλλος, ὡσεὶ νὰ ἦσαν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ τὸ ὠραῖον καὶ ἡ ἀλήθεια. Ἄν στενωῶς συνδέεται τὸ κάλλος πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἀποτελοῦν τὴν τελείαν ἔκφρασιν οἰασθήποτε ἀληθείας, ἐξ ἄλλου καὶ ἡ ἀλήθεια ενδιαφέρει διὰ τὸ κάλλος τῆς· ἀλήθεια ἀκαλλῆς ἀκούεται ὡς ἀγροικία καὶ χυδαιότης, τὸ δ' ἄνευ ἀληθείας κάλλος ὑποβαθμίζεται. Τῆς ἀληθείας ἡ πραγματώσις εἶνε στοιχεῖον προάγον τὴν ὠραιότητα, ἁρμονία δ' ἐπιτυγχάνεται μόνον, ὅταν συνδυάζονται τὸ κάλλος καὶ ἡ ἀλήθεια. Ἀκριβῶς δ' ἔνεκα τῆς τόσον στενῆς σχέσεως τῶν δύο τούτων ὑψίστων ἀξιῶν, ὁ μὲν Πλάτων ἔθηκε τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ ἐγγυτάτω τῆς ἰδέας τοῦ ἀληθοῦς, ὁ δ' ἄγγλος ποιητῆς *John Keats* προέβη μέχρι ταυτίσεώς των.

Ὁ ἄνθρωπος φύσει ὁρέγεται τοῦ ὠραίου, διότι εἶνε ἔμφυτος ἡ ἀνάγκη του ὡς ἀπαραιτήτου διὰ τὴν ζωὴν στοιχείου, πανταχοῦ καὶ ἐν παντὶ ἐπιζητοῦσαν τὴν ἁρμονίαν, τὴν ἀναλογίαν καὶ τὸν ρυθμόν. «Ἐν τῇ φύσει ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων τὸ γνωριστὸν τοῦ καλοῦ καὶ αἰσχροῦ» λέγει ὁ Ἰουστίνος. Ἐντεῦθεν ἡ πρὸς τὴν ἀσχημίαν ἀποστροφὴ καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ζῆ εἰς ἓνα ἄσχημον κόσμον, ἐφ' ὅσον ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ του ἀρχικῶς ἐτέθη εἰς ἓνα κατὰ πάντα ὠραῖον κόσμον: «καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλὸν» — ἐπαναλαμβάνει ἡ Γραφή καθ' ἕκαστον στάδιον τῆς δημιουργίας. Τὸ θέαμα τόσον ἀφθόνου ἐν τῇ φύσει κάλλους ὁμιλεῖ πρὸς κἄτι συγγενές πρὸς αὐτὸ ἐντός μας, καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα ἀσχημία, ὡς δυσἁρμονία, δυσαναλογία, ἀρρυθμία καὶ ἀταξία, προσκρούει πρὸς τὴν αἰσθητικὴν μας φύσιν, ὡς ἐντελῶς πρὸς αὐτὴν ἀλλοτρία. Αἰσθανόμεθα ὅτι εὐρίσκομεν τὸν ἑαυτὸν μας, ὅταν ἰσάμεθα μὲ θανμασμὸν καὶ ἔκστασιν πρὸ τῶν θελκτικῶν εἰκόνων τῆς φύσεως, ἢ πρὸ καλλιτεχνικοῦ ἀριστοουργήματος. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς ζῶον αἰσθητικόν, ἐνῶ, ἀφ' ἑνός, πρὸ τοῦ φυσικοῦ κάλλους αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὁμόρρυθμον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ σύμπαντος, ἐξ ἄλλου διὰ τῆς Τέχνης ἐκφράζει τὴν ἔμφυτον πρὸς τὸ ἰδανικὸν κάλλος ροπήν του καὶ τὴν ὁρμὴν πρὸς ἐξωραϊστικὴν μεταμόρφωσιν τοῦ πραγματικοῦ κατὰ τὸ ἰδανικὸν πρότυπον. Διότι τὸ κάλλος εἶνε ἀξία πραγματικὴ καὶ ἀπόλυτος. Ὑπάρχει ἰδανικὸν κάλλος, ἡ δ' ἀπόλαυσις του ἐξααρτᾶται ἐκ τῆς πίστεως ὅτι τοῦτο εἶνε ὑποστατὸν καὶ ἡ θεωρία του εἶνε αἰσθητὴ ὡς ἐπανάληψις τῆς ἐμπειρίας αὐτοῦ τοῦ Δημιουργοῦ. Ἄν εἰς τὸ κάλλος αἰσθανόμεθα ἀξίαν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ ὠραιότης ἀποκαλύπτει πρότυπον γνησίως ἀντικειμενικόν. Τὸ φυσικὸν κάλλος μᾶς θέλγει καὶ γοη-

τεύει ὡς πεποιθήσεις οὐ καὶ τῆς ἐσωτέρας ποιότητος τῆς ὑψίστης πραγματικότητος ἐκφράζεται εἰς αὐτό. Τοῦτο ἀκριβῶς ἐπιζητεῖ νὰ ἐκφράσῃ εἰς τὸ ἔργον του καὶ ὁ καλλιτέχνης: τὴν πεποιθήσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἐπολύτου Κάλλους. Διότι ἡ Τέχνη εἶνε προσπάθεια ἀμέσου ἐνοράσεως τῆς Ἐπολύτου Πραγματικότητος, τάσις ἐκφράσεως τοῦ ἀνεκφράστου Ἐπέκεινα, μύησις εἰς τὴν ὑψίστην Ἀλήθειαν διὰ τοῦ ὠραίου, μῆνυμα ἀπὸ τὴν χώραν τοῦ ἀοράτου, ἀγὼν ἀποκαλύψεως τοῦ ὑπερβατικοῦ μυστηρίου. Ἡ Τέχνη εἶνε ἐκφρασις ἀκατανικήτου ἐνδομύχου ἐφέσεως νὰ μᾶς κάμῃ νὰ αἰσθανθῶμεν πρὸς σιγμὴν ὅτι ἐρχόμεθα εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν ἀπόλυτον Ἀλήθειαν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς φαντασίας. Ὁ καλλιτέχνης, ὑπακούων εἰς ἐσωτερικὴν ἐπιταγὴν κατευθύνσεως πρὸς τὸ ὑπερπροσωπικόν, κέκτηται ἴδιον τρόπον θεωρίας τῶν πραγμάτων, ἐνῶ δὲ δὲν προτίθεται νὰ ἐνσαρκώσῃ εἰς τὸ τεχνουργημά του τὴν ὅλην Ἀλήθειαν ἐπιζητεῖ νὰ διανοίξῃ τοὺς πνευματικούς ὀφθαλμοὺς τῆς μυωπαζούσης ἀνθρωπότητος πρὸς βαθυτέραν ἐνόρασιν τοῦ κάλλους ὡς ὑψίστης ἀξίας· ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης, τὰ ἔργα τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν, τῶν ποιητῶν, τῶν ζωγράφων, τῶν μουσικῶν, τῶν λογοτεχνῶν ἔχουν τὸν χαρακτήρα τῆς καθολικότητος, ἀποτελοῦν ἐν τῇ τελειότητι των μοναδικὰς ἐκφράσεις τῆς βεβαιότητος περὶ τοῦ «θείου καλοῦ», ὡς χαρακτηρίζει ὁ Πλάτων τὸ ἀπόλυτον κάλλος· ἐντεῦθεν δ' ἡ Τέχνη ἀποκτᾷ μεγάλην σημασίαν ἐν τῇ ζωῇ ὡς ἔνεσις πνεύματος εἰς τὴν ὕλικὴν πραγματικότητα, ὡς λύτρον καὶ ἀναφυγὴν ἀπὸ τοῦ καταθλιπτικοῦ βιοτικοῦ μόχθου, ὡς εὐφρόνως συγκινήσεις ἀπὸ τῆς χάριτος τῆς ἐπανθούσης ἐν πάσῃ εὐαρμοστίᾳ καὶ ἁρμονίᾳ, ὡς πτέρωσις τοῦ πνεύματος πρὸς ὑψηλὰς ἀνατάσεις.

Διὰ τούτους τοὺς λόγους ἡ Τέχνη ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον στοιχεῖον τοῦ ἀληθινοῦ πολιτισμοῦ, ὡς συνεργάτις παράπλευρος τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας. Ἡ Τέχνη δὲν ἀφορᾷ βεβαίως εἰς σκοποὺς καθαρῶς ἠθικούς, διότι ὁ καλλιτέχνης δὲν εἶνε πρὸ παντὸς ἠθικολόγος. Ἄλλ' οὐ μόνον δὲν εἶνε ἄσχετος ἡ Αἰσθητικὴ πρὸς τὴν ἠθικὴν, καὶ τὰ διαφέροντα τῆς Τέχνης δὲν εἶνε ὅλως διάφορα τῶν ἠθικῶν, ἀλλὰ καὶ περιέχει τόσον ἠθικὸν στοιχεῖον, ὥστε τὸ ἐλληνικὸν δαιμόνιον, πρὸς δῆλωσιν τοῦ τελείου ἀνθρωπίνου τύπου, νὰ πλάσῃ τὴν μοναδικὴν ἐν ταῖς ἀνθρωπίναις γλώσσαις εἰδικὴν μονολεξίαν τῆς «καλοκάγαθίας» ἐν δεοντολογικῇ συναρτήσει τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ ἠθικοῦ. Καλοκάγαθοι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡμῶν προγόνοις ἦσαν—ὡς εἶπε τις τῶν παλαιῶν—*qui utrisque bonis ornati sunt*. Ὁ πραγματικὸς κόσμος εἶνε ἀγαθός, ὅταν εἶναι ὠραῖος. Τὸ κάλλος ἐνὸς τεχνουργήματος, ἐνὸς ποιήματος, φέρε' εἰπεῖν, ἀδύνατον νὰ αἰσθανθῇ τις ἂν εἶνε ἐντελῶς ξένος πρὸς πᾶν ἠθικὸν συναίσθημα. Ἡ ἀπὸ τοῦ ὠραίου αἰσθητικὴ συγκίνησις δὲν ἀφήνει τὴν ψυχὴν νὰ κατασύρεται εἰς τὰ μικρά, τὰ εὐτελῆ, τὰ χαμαίζηλα, τὰ ἄκοσμα καὶ τὰ πρόσκαιρα, ἀλλ' ἀνέλκει αὐτὴν πρὸς ἀνωτέρας σφαίρας· τρέφει καὶ διακρατεῖ τὴν πρὸς αὐτὰς ἀνάσιν· πρᾶσσει,

κατευνάζει και ειρηνεύει αυτήν αναταρασσομένην· απαλύνει την σκληρότητα τιθασεύει την αγριότητα και κινεί εις τρυφερότητα και συμπάθειαν. Ἐν τῇ ιδεώδει Τέχνῃ οἱ ἠθικοὶ χαρακτῆρες και τὰ εὐγενῆ και ὑψηλὰ αἰσθήματα κατέχουν ἔκδηλον θέσιν. Πᾶσα ἀνῆθικος τῆς Τέχνης προσπάθεια εἶνε και ἀντικαλλιτεχνική. Ἡ ἀκαλαισθησία και ἀφιλοκαλία εἶνε στέρησις τοῦ πληρώματος τῆς ζωῆς. Χαρακτῆρες κακεντρεχεῖς, ἀναίσθητοι και χυδαῖοι δὲν ἀποτελοῦν τὸ ἔδαφος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου νὰ ἐκβλαστήσῃ και νὰ ἐξανθῇ τὸ ὄραϊον. Ὁ ἐντελῶς ἀγαθός, εἶναι και τελείως ὄραϊος, διότι ἡ ὑψίστη ἀρετὴ εἶνε ἐνταυτῶ και ὕψιστον ψυχικὸν κάλλος.

Ἐτι στενωτέρα εἶνε ἡ σχέσις τοῦ ὄραϊου πρὸς τὴν θρησκείαν. Ἡ θρησκεία εἶνε ἔμφυτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐσωτερικὴ ὁρμὴ ἀνατάσεως πρὸς τὸ ὑπερφυσικόν, τὸ θεῖον, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο κινεῖ τὸν ἀνθρώπον και τὸ ἐπ' ἴσης ἐγγενὲς ἐν αὐτῷ συναίσθημα τοῦ καλοῦ. Ἄν αἱ καλλοναὶ τῆς φύσεως μὲ τὰς ἁρμονίας, τὰς εὐαρμοσίας και τοὺς ρυθμούς των ἀνάγουν τὸν νοῦν εἰς τὸν πάντα ἐν σοφίᾳ ποιήσαντα Ἐπίστονον Νοῦν, ἐμφανίζουσαι οὕτω τὸν «κόσμον» «ὡσπερ βιβλίον τι ἔγγραφον, τοῦ Θεοῦ τὴν δόξαν ὑπαγορευόμενον» και «ἐκ τοῦ κάλλους τῶν ὁρωμένων εἰς τὸν Ἐπέρικλλον παραπέμπουσαι» — ὡς λέγει ὁ μέγας Βασίλειος, — ἡ Τέχνη, καίτοι ἐν αἰσθητῶ περιβάλλοντι και δι' αἰσθητῶν λειτουργεῖ μέσων, ὅμως, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὑποβάλλει τὸ ὑπεραισθητόν, τελεῖ ὑπερβατικὴν λειτουργίαν διὰ τῆς τάσεώς της πρὸς τὸ Ἀπόλυτον Κάλλος, διὰ τῆς προσπαθείας της νὰ τὸ ἐγκεντρίσῃ εἰς τὸ πεπερασμένον πραγματικόν, ἵνα ἐμφανίσῃ τοῦτο εὐγενέστερον, συμπαθέστερον και πνευματικώτερον. Ἡ καλλιτεχνικὴ ἐμπειρία εἶνε κατὰ βάθος θρησκευτικὴ, και, ὡς εὐστόχως ἐλέχθη, ἡ θρησκευτικὴ πίστις εἶναι τοιαύτη, πὸν ὁ ἀνθρώπος νὰ εἰμπορῇ νὰ τραγουδῇ. Ὁμορρίζα τὰ συναίσθηματα ταῦτα, τὸ θρησκευτικὸν και τὸ καλαισθητικόν, χειροκρατοῦνται ἀλληλοβοηθούμενα ἐν πάσῃ θρησκείᾳ, μάλιστα δὲ τῇ χριστιανικῇ· ἐνῶ δὲ τὸ πρῶτον καθίσταται πολυχέμων εἰς καλλιτεχνικὰς ἐμπνεύσεις πηγὴ, τὸ ἐκ τούτων ἀρούμενον τὴν ὕλην αὐτοῦ και δι' αὐτῆς δημιουργοῦν συναίσθημα τοῦ καλοῦ ἀνασυντελεῖ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναίσθηματος. Ἡ ψυχὴ, διὰ τοῦ καλοῦ καθαιρομένη τοῦ φορτοῦ τῆς γηραῶς πεζότητος, και ἐν τοῖς ἀπλουστάτοις ἔτι πράγμασιν ἀναγιώσκει ἀληθείας ὑψίστας· ἐνορᾷ εἰς αὐτὰ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ θεοῦ κάλλους· νοεῖ τὴν φύσιν ὡς μεγαλοπρεπῆ τοῦ Θεοῦ ναόν, ὅπου τὰ πάντα ὕμνοῦν τὸν Ἐπέρικλλον. Τούτου ἕνεκα ἐπέρχεται συνάντησις και οἰονεὶ ἀδελφωσις Θρησκείας και Τέχνης, διότι και ἡ φύσις ἀποκαλύπτεται ἀκένωτος τέχνης πηγὴ, και εἰς τὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἀνατάσεις γεννῶνται συναίσθηματα ἀσυγκρίτου ἀξίας διὰ τὴν αἰσθητικὴν ἐμπνευσιν. Ἡ στενὴ αὕτη σχέσις τῆς Τέχνης και τῆς Θρησκείας ἐξηγεῖ τὸν λόγον, δι' ὃν αἱ ἐποχαὶ τῆς ἀκμῆς τῆς θρησκευτικότητος ἀποδεικνύονται δημιουργικαὶ διὰ τὴν καθ' ὅλον Τέχνην, και ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀποβαίνει ἡ κυρία τῆς Τέ-

χνης τροφός· ὅπως καὶ τοῦναντίον, μεγάλη καλλιτεχνική στείροτης παρατηρεῖται κατὰ τοὺς χρόνους τῆς καταπτώσεως τῆς θρησκευτικότητος.

Ἡ συγγένεια αὕτη τοῦ κάλλους πρὸς τὴν θρησκείαν ἔτι μᾶλλον ἐνισχύεται ἐκ τῆς εὐκολίας, μεθ' ἧς ἡ ἔννοια τοῦ «καλοῦ» τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς αἰσθητικῆς μετεβαπίσθη εἰς τὸ ἠθικὸν «ἀγαθὸν» ἐν τῇ χριστιανικῇ κολουμβήθρῳ, ἐξ ὅτου τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ἐγράφη πρωτοτύπως ἐλληνιστί. Μόνον ἐν ἠθικῇ ἔννοιά ἀπαντᾷ ἡ λέξις «καλός» τοῦ εὐαγγελικοῦ λεξιλογίου, τοῦ κάλλους τοῦ «καλοῦ» προβιβασθέντος εἰς τὴν καλωσύνην τοῦ «ἀγαθοῦ», πρὸς ὃ κατέστη ἔκτοτε μονίμως ταυτόσημον (τὰ «καλὰ ἔργα», «καρπὸς καλοῦ», «ὁ ποιμὴν ὁ καλός», «κατεργάζεσθαι τὸ καλόν», «ποιεῖν τὸ καλόν», «καλὴν συνείδησιν ἔχειν», κλ.).

Εἶνε δὲ τὸ Ἄγαθὸν ἡ τρίτη ὑψίστη ἀξία, ἐν τῇ τριάδι τῶν αἰωνίων ἀξιών, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν ὑπεροχωτέραν κατέχουσα θέσιν, ὡς ἐκφράζουσα πληρέστερον τὴν φύσιν τοῦ ἀπολύτου ἰδανικοῦ καὶ ἐπιτακτικώτερον κινουσα καὶ παρορμῶσα πρὸς κτῆσίν του. Τὸ Ἄγαθὸν δεσπόζει τῆς ἠθικῆς περιοχῆς, λόγῳ δὲ τῆς δεοντολογικῆς φύσεώς του κέκτηται ὑψίστην δυναμικότητα. Τὸ ἀληθὲς ζητοῦντες εὐρίσκομεν, καὶ εὐρόντες ἀντιλαμβανόμεθα δὲν δημιουργοῦμεν ἡμεῖς· τὸ κάλλος ἀντιλαμβανόμεθα, ἀλλὰ καὶ πως δημιουργοῦμεν τὸ ἀγαθὸν ὅμως ἀποτελεῖ ἐξ ὀλοκλήρου ἀνθρωπίνην δημιουργίαν, διότι κτᾶται ὡς μεγάλου ἠθικοῦ ἀγῶνος ἐπίτευγμα, ὡς ἐπίπονον κατόρθωμα ὑπακοῆς εἰς τὸ θεῖον δέον, τὸ ἐκπορευόμενον ἐξ Ἀπολύτου Πηγῆς καί, ὡς ἐκ τούτου, ἐκφράζον ὑψίστης ἀυθεντίας ἀπόλυτον κῦρος. Τὸ Ἄγαθόν, ὡς γενικὸν κατηγορημα τῆς εἰς ἀπόλυτον ἀγιότητα κορυφουμένης ἀρετῆς, δὲν εἶνε αἰσθητὸν ὡς κατάντημα νοητικῆς λειτουργίας, οἷον εἶνε τὸ ἀληθές, οὐδ' ὡς ἀπλῆ αἰσθητικὴ συγκίνησις, ὅποιαν γεννᾷ ἡ θεωρία τοῦ κάλλους· ἀλλ' εἶνε νικηφόρος κατὰκτησις τῆς ἐλευθέρου προσωπικότητος, καὶ διὰ τοῦτο ἀξιολογεῖ τὸν ἄνθρωπον θετικῶς, πλησιάζει αὐτὸν ἐγγύτερον πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ Ἄγαθοῦ, τὸ Ὑψιστον Ἄγαθόν, τὸν Θεόν. Ἡ ἀγαθότης εἶνε ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ ὡς Ἀγάπης, ἡ δὲ θεία ἀγάπη μαρτυρεῖται ὡς αὐτοθυσία ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ τῶν ἄλλων. Δὲν εἶνε τυχαῖον ὅτι ἤδη ἡ πλατωνικὴ ἰδεολογία ἔτασσε τὴν ιδέαν τοῦ ἀγαθοῦ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ἰδεολογικοῦ συγκροτήματός της· «ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα — εἶπεν ὁ Πλάτων — μέγιστον μάθημα»· ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει ἀναμφισβητήτως τὸ ὑψιστον τοῦτο ἰδεῶδες οὐχὶ εἰς τοὺς φιλοσόφους κυρίως, ἀλλ' εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ, εἰς αὐτὸν τὸν Χριστόν, ἐν τῷ προσώπῳ του ἀποκαλύψαντα τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ ὡς Ἀγάπην. «Ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν», «ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ» — λέγει ὁ Ἰωάννης. Μόνον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ ἡ ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν ἄλλων αὐτοθυσία ἐκδηλουμένη ἀγάπη ὑψώθη εἰς τὸ ὑψιστον ἰδεῶδες, ὡς ἡ ὑψίστη ἀξία ὡς τοιαύτη

δὲ συνήντησε βαθυτάτην ἀνταπόκρισιν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν. « Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ » — εἶνε λόγια αὐτοῦ τοῦ θυσιάσαντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Βαθεῖαν ἀνάλυσιν τῆς ἐν λόγῳ ὑψίστης ἀξίας ἐπέτυχεν ἐκ τῶν φιλοσοφούντων ἰδίως ὁ *Hartmann*, πραγματευόμενος περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ πραγματοποιηθείσης ριζικῆς μεταμορφώσεως τοῦ ἀρχαίου ἥθους, διὰ τῆς ἣν εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα « νέας τάξεως ἠθικῶν ἀξιῶν », ὧν θεμελιωδεστέραν ὀρίζει τὴν ἀγάπην, ὡς τὴν ἀναλύει ὁ ἀπ. Παῦλος: ἀγάπην ποὺ δὲν γνωρίζει ἀνταπόδοσιν ποὺ μόνον ἀκτινοβολεῖ καὶ μόνον δίδει ποὺ ἀφοσιοῦται καὶ θυσιάζεται καὶ νικᾷ: ποὺ κατῆλθεν ἀπὸ ὑψηλοῦς, μακρυνοῦς ὀρίζοντας εἰς τὴν γῆν καὶ σκορπίζει ἀπὸ τὸ πλήρωμά της ἐν ἀφθονίᾳ τὰ ἀγαθὰ τὸ τελειότερον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἄνθος: ἀξία τέως ἄγνωστος ὡς ἀρχὴ καὶ γνώμων καὶ δεοντολογία τελείας ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἡ ἀξία αὕτη, ἅπαξ γνωσθεῖσα — προσθέτει ὁ *Hartmann* — ἀξιωματικῶς ἀποτείνεται πρὸς τὴν βούλησιν, ὡς ἐν τῇ ἀξιολογικῇ κλίμακί τὴν ὑψίστην κατέχουσα θέσιν.

Σύντρεῖς αἱ ἀπόλυτοι αὗται Ἄξια ἀποτελοῦν ἀκτινοβολίαν τῆς ἐν Χριστῷ θείας Αποκαλύψεως, διότι πηγὴ καὶ κεφάλαιόν των εἶνε τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ Θεός: αὐτοῦ τὴν φύσιν ἀποκαλύπτουν, ἐν αὐτῷ ἑναρμονίζονται εἰς ἰδεώδη ἐνότητα: καὶ εἶνε λοιπόν, ὡς αὐτός, ἀπόλυτοι, ἀκατάλυτοι καὶ αἰώνιοι. Σύντρεῖς γνωσκόμεναι ὡς κατηγορήματα τοῦ ἐνός Θεοῦ ὡς τῆς ὑψίστης Ἀληθείας, τοῦ ἰδανικοῦ Κάλους καὶ τῆς ὑπεριάτης Ἀγάπης, δὲν εἶνε κυρίως τρεῖς, ἀλλὰ μία Ἄξια, διότι, ἐνούμεναι ἐν τῇ ἐνιαίᾳ Πηγῇ των καὶ ἀποτελοῦσαι συνάρτησιν ἀδιάσπαστον, συναπαρτίζουσι τὴν αὐτὴν πλήρη καὶ τελείαν πνευματικὴν ζωὴν, θεωρουμένην ἀπὸ διαφορῶν ὀπτικῶν γωνιῶν. Εἶνε τόσον ἀπαραίτητος ἡ ἐνότης των, ὥστε, ὅπως εἶπεν ὁ *Tennyson*, « *they cannot be sundered without tears* », — δὲν εἴμποροῦν νὰ χωρισθοῦν χωρὶς δάκρυα. Σύντρεῖς ὄντολογικῆς φύσεως, ἔλκουσαι πρὸς ἑαυτὰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἐπιβαλλόμεναι εἰς τὴν ψυχὴν ὡς αἰτήματα ἀπαραίτητα καὶ πραγματούμεναι ἐν τῷ πνευματικῷ τῆς ἀνθρωπότητος βίῳ, ἀπολυτροῦν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς γερῆς πραγματικότητος, ἐξυποῦν αὐτὸν καὶ ἐξευγενίζουσι, διότι κατευθύνουσι αὐτὸν πρὸς τὸ τέλειον, δημιουργοῦν ὅ,τι ἀληθές, ὥραϊον καὶ ἀγαθὸν καθιστᾷ ἀξιοβίωτον τὸν πνευματικὸν κόσμον. Ἄνευ τῆς Ἀληθείας, τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Ἀγαθοῦ ἐν τῇ ἀρετῇ τῆς ἀγάπης ἡ ζωὴ ἀποβαίνει ἄνευ ἀξίας, διότι αὐταὶ αἱ ἀξιαὶ εἶνε ποὺ προσδίδουσι ἀξίαν εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ ἐννοία τῆς ζωῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ τί δεχόμεθα ὡς ὑψίστην ἀξίαν, μὲ ποίας ἀνωτέρας ἀρχῆς ὑφαίνομεν τὸν πολιτισμὸν μας, τί θεωροῦμεν ὡς ἰδεῶδες, ποῖα ἰδανικὰ θεραπεύομεν, μὲ ποῖον πνεῦμα ἐμποτιζόμεν τὴν βιοθεωρίαν μας ὡς ἄτομα καὶ ὡς κοινωνία. Ἴνα ὁμοῦς αἱ ὑψισταὶ ἀξιαὶ ἀποβαίνουσι μόνιμοι γνώμονες τῆς ζωῆς, διὰ

νά πραγματοποιοῦνται δηλονότι ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ πραγματικοῦ, ἀνάγκη διηγε-
κῶς νὰ θεραπεύωνται, νὰ κραταιοῦνται καὶ νὰ δεσπόζουν διὰ τῆς ἐν ἀπαύστῳ ἀγῶνι
σταθερᾶς ὑπερνηκίσεως τοῦ ὅτι ἐμφανίζεται ὡς ἀντίθεσίς των. Οὕτω, ἡ βαθμιαία
εὔρυνσις τῶν ὁρίζοντων τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Ἀλη-
θείας διαλύει τὴν πλάνην καὶ ἀνατρέπει τὸ ψεῦδος· ἡ θεραπεία τοῦ Κάλλους αἴρει
τὴν ἀσχημίαν ἢ ἐμπέδωσις δὲ τῆς ἐν τῇ Ἀγαθότητι ἐκδηλουμένης ἀγιότητος καὶ
ἀγάπης ἀφανίζει ὅτι λυμαίνεται τὴν ζωὴν ὡς κακία καὶ ἀπανθρωπία καὶ ἁμαρτία.

Μόνον ὅταν αἱ αἰώνια Ἀξία ἀποβαίνουν ὁδηγοὶ τῆς ζωῆς καὶ μᾶς προσανα-
τολίζουν πρὸς τὴν ἀπόλυτον των καὶ αἰώνιαν Πηγὴν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι
ἀποκτῶμεν συναίσθησιν ἡμῶν αὐτῶν ὡς ὑψίστων ἀξιῶν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ Σύμ-
παντος. Ὑπάρχουν περίοδοι ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, καθ' ἃς πολλὸς λόγος γίνεται περὶ κλο-
νήσεως, ἢ λήθης, ἢ ἀντικαταστάσεως τῶν ἀπολύτων Ἀξιῶν, καὶ ἡ σημερινὴ δὲ
χαρακτηρίζεται κατ' ἐξοχὴν ὡς τοιαύτη. Ἀλλ' αἱ ὑψίσται Ἀξίαί, ὡς ὁ Ὑψιστός των
φορεὺς, εἶνε ἀναλλοίωτοι, ἀναντικατάστατοι καὶ ἀκλόνητοι. Δέχται μόνον ὑπάρχουν
ἀσταθεῖς, ἀνερμάτιστοι καὶ ταλαίπωροι, πάσχοντες ἔναντι τῆς ἀληθείας ἀμβλύνοιαν,
ἀναίσθητοι πρὸς τὴν ὠραιότητα καί, ἀντὶ ἀγαθωσύνης, σκληρίαν καὶ κακότητα συνει-
δήσεως ὀφλισκάνοντες. Ἡ τελευταία παγκόσμιος θύελλα, εἰς τὴν δίνην τῆς ὁποίας
συνεστροβιλίσθημεν καὶ οἱ Ἕλληνες, φυσικὸν ἦτο νὰ ἐκβράσῃ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα
τοιούτους τύπους. Ἀλλ' οὔτε τὸ πνευματικὸν τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος κλίμα, οὔτε τὸ
ἠθικὸν ἔδαφός της ἠνόησάν ποτε τὴν μόνιμον ἐδῶ ἄνθησίν των. Διότι ἡ Ἑλλάς
ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἱστορίαν ὡς Ἀξία, ὡς κοιτὶς τῶν ὑψίστων ἀξιῶν: τοῦ ἀληθοῦς,
ὡς αἰτήματος τῆς ἐλληνογενοῦς ἐπιστήμης καὶ φιλοσοφίας· τοῦ καλοῦ, ὡς ἐμφύτου
αἰσθητικῆς ἀνάγκης τῆς μοναδικῆς ὠραιοπαθείας τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς· καὶ τοῦ ἀγα-
θοῦ, ὡς κορωνίδος τῆς τελειοτέρας προχριστιανικῆς ἰδεολογίας. Αἱ ἀξίαί αὗται, κατὰ
λόγον σπερματικὸν προπαρασκευάσασαι τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα εἰς τὸν ἐνστερνισμὸν
τῶν αἰώνιων χριστιανικῶν ἀξιῶν ἀφ' οὗ χρόνον ἐπάτησε τὰ ἐλληνικὰ χόματα ὁ ἀπό-
στολος τῶν ἐθνῶν, — αἱ ἀξίαί, λέγω, αὗται ὡς ἀξίαί πλέον τῆς χριστιανικῆς Ἀποκαλύ-
ψεως, ἀπέβησαν ἔκτοτε οἱ μόνιμοι παράγοντες τῆς ψυχικῆς καλλιεργείας τοῦ ἐλληνο-
χριστιανικοῦ κόσμου. Ἄν δὲ ὁ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἀνὰ τὴν ὑφήλιον πνεύσας λίβας
ἐφάνη προσκαίρως καταμαράνας τὴν εἰς τὰς αἰωνίας ταύτας ἀξίας πίστιν εὐαριθμῶν
ψυχῶν, τὴν ψυχὴν τοῦ ὅλου ἐλληνικοῦ καταυγάζουν αἱ μαρμαρυγαὶ τῆς Ὑπερτάτης
Ἀληθείας, τοῦ Ὑπεράλλου καὶ τοῦ ὑψίστου Ἀγαθοῦ τῆς αὐτοθυσίας, — Ἀξιῶν, διὰ τὰς
ὁποίας νωπὸς εἶνε ὁ παγκόσμιος θανατασμός, ὁ προκληθεὶς ὑπὸ τῶν δύο προσφάτων
ἡμερομηνιῶν τῆς σημερινῆς ἐλληνικῆς Ἱστορίας, αἵτινες τόσον περιτράνω εἰ ἅπαξ
ἐτεκμηρίωσαν τὴν εἰς τὰς ἀξίας ταύτας ἀσάλευτον ἐλληνικὴν πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν.